SÍDELNÁ IDENTITA V KONTEXTE TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

Gabriela Repaská, Zuzana Bagalová

Abstract

The contribution analyses the residential identity and its basic concepts – residence and identity. It characterizes the theoretical resort of the residential identity and the relationship of the man to municipal territory. The relationship to municipal territory can be positive and negative. Negative or positive relationship to settlements determined the identity of person. The emigration of population from the municipal territory disrupts the identity of population with the territory, where the population lives.

Keywords: residential identity, suburbanization, sustainable development

Úvod

Problematika sídelnej identity je výsledkom individuálnych, či skupinových identifikácií človeka a viaže sa na priestor, v ktorom človek realizuje svoj život, vytvára sociálne vzťahy a vstupuje do rôznych procesov, v ktorých sa formuje vzťah k tomuto priestoru (Strussová, 2005).

Trvalo udržateľný rozvoj obcí smeruje k trvalému zvýšeniu kvality štandardu bývania a zlepšeniu životného prostredia zachovaním špecifik tohto prostredia. Koniec 20. storočia charakterizovala obnova prirodzených vzťahov v osídlenom prostredí. Začal sa proces autonómie obcí a ich sídelnej identity. Práve pozitívny vzťah obyvateľov k sídlu je indikátorom jeho rozvoja, pretože je dôležitým znakom zabezpečenia trvalo udržateľného rozvoja. Kľúčovým riešením je vhodný prístup k človeku, ale i vhodné hospodárenie s prírodným, kultúrnym, či ekonomickým potenciálom daného územia. Práve vo vidieckom prostredí priniesol dynamický charakter politických, ekonomických, sociálnych zmien javy, ktoré sú vnímané ako negatívne (úpadok poľnohospodárstva, strata tradičného vidieka). Na druhej strane sa však objavujú možné signály oživenia vidieka sťahovaním obyvateľstva z hlučného a prašného mestského prostredia.

Súčasný charakter vidieckych obcí poukazuje na zašlú a stratenú podstatu pôvodného vidieka. Stratila sa pôvodná architektúra, pôvodné zvyky, pôvodná kultúra vidieckych obcí, vytratili sa väzby človeka na sídlo a vytratil sa „genius loci“ vidieka.

Teoretické aspekty sídelnej identity

Každé sídlo, ktoré je človekom obývané alebo nejakým iným spôsobom ovplyvňované, je vo svojom vývoji determinované celým radom prírodných a sociálno-ekonomických predpokladov (Vencálek, 1998a).

Významné miesto tu zohráva výchova k vlastenectvu a k vlasteneckému cíteniu, ale nie v zmysle šovinizmu či nacionalizmu. Vlastenectvo neznamená územnú ohraničenosť, odmietanie nových vplyvov zvonka či zvnútra alebo zakonzervovanosť sociálno-ekonomických a kultúrnych súvislostí (Vencálek, 1998b).

Vzťah človeka k územiu sa utvára počas obdobia dlhšieho sídlenia na určitom území. V priebehu tohto procesu sa vytvára vzťah ľudí k tomuto územiu a vznikajú vzťahy a väzby navzájom medzi nimi. Charakter týchto väzieb a vzťahov podmieňuje sociálno – priestorovú identifikáciu ľudí k svojmu bydlisku, najbližšiemu okoliu, sídlu, regiónu, či štátu.

V rámci tohto chápania možno rozdeliť územnú identitu na národnú (štátnu) identitu, regionálnu identitu a lokálnu, teda sídelnú identitu.

Roubal (2003 in Czaková, 2009) definuje aj nadnárodnú identitu, ktorá je vyššou dimenziou územnej identity.

Každý z týchto územných celkov môže vystupovať aj ako samostatný subjekt a odlišuje sa aj svojimi identifikačnými väzbami, percepčným obsahom a ďalšími rozlišovacími znakmi. Znamená to, že tieto formy sociálno – priestorovej identity môžeme charakterizovať na základe istých dominantných znakov. Vo všeobecnosti platí, že „identita väčšiny územných celkov je prepojená obvykle s identitou vyšších územných, kultúrnych či spoločenských celkov. V mnohých prípadoch však vykazuje relatívnu samostatnosť, jej znaky sú veľmi výrazné a umožňujú jej existenciu bez poznania kontextu, z ktorého táto identita vychádza. Inokedy je nutné pre pochopenie tejto identity poznať rámec, z ktorého vychádza“ (Jaššo, 2001 in Strussová, 2005).

Najnižšou dimenziou územnej identity je **lokálna (sídelná) identita**, ktorá predstavuje väzbu človeka k miestu, v ktorom žije.

Šťastný (2005) definuje sídelnú identitu ako kolektívnu sebaidentifikáciu, ktorá je pre lokálne spoločenstvo mobilizujúcim a zjednocujúcim činiteľom. Lokálna identifikácia k okoliu vychádza z viacerých faktorov. Predovšetkým sú to vlastné postoje, sociálno-kultúrne väzby, medziľudské vzťahy, spokojnosť so životom v sídle.

Na problematiku sídelnej identity poukázala aj Feldmanová (1990 in Naništová 1998). Podľa autorky sa tento typ identity opisuje cez generalizované skúsenosti pri vytváraní psychologických vzťahov s konkrétnymi rámcami bývania. Myšlienky, prežívania, preferencie, hodnoty, ciele a spôsoby správania a zručnosti, ktoré definujú identitu osoby k typu bývania, tak umožňujú transfer symbolických a afektívnych vzťahov a tým aj udržiavanie určitých vlastností

domova, ktorú potvrdzujú osobnú identitu jedinca.

Strussová (2005) vysvetľuje sídelnú identitu ako pozitívne vyjadrenie vzťahu človeka k sídlu. Ide práve o to, na akých hodnotách sa sídelná identita formuje. Je zrejmé, že človek, ktorý sa identifikuje so svojim bydliskom, realizuje v ňom svoj život, sa viac zaujíma o dianie v sídle, pociťuje väčšiu mieru zodpovednosti za jeho rozvoj, upevňuje a rozširuje aj jeho samosprávne aktivity. Sídelná identita odráža vzťah človeka, spoločenských skupín, či sídelného spoločenstva k svojmu sídlu, sídelnému priestoru a spoločenstvu sídla, ale obsahuje i prvky symbolickej kultúry, ktoré sú viazané na zážitky, spomienky, hodnoty, postoje, pocity a skúsenosti jednotlivca.

Veď kultúra a civilizácia predstavujú umelé prostredie ľudskej existencie, ktorého vyvážený harmonický vývoj vo vzťahu k svojmu sídlu je podmienkou pri zdokonaľovaní podmienok ľudskej existencie ako objektu bezprostredne pôsobiaceho na ľudský subjekt. Rozvoj kultúry teda nie je možný bez pozitívneho vzťahu človeka k sídlu, v ktorom žije (Hammerová – Moravčíková, 1991).

Sándor (2002) spája sídelnú identitu s minulosťou, s históriou, kultúrou, tradíciami a skúsenosťami staršej generácie v jednotlivých obciach.

Vzťah človeka k určitému miestu je dôležitým kritériom pri zisťovaní pozitívnej alebo negatívnej totožnosti k územiu, v ktorom človek žije. Čím má miesto viac subjektívnych významov pre ľudí, tým je jeho „genius loci“ „bohatší“ a miesto tak získava na atraktivite. Práve preto má pri súčasných lokalizačno - globalizačných snahách a procesoch nesmierny zmysel (Ivanička, 1997). Predpokladom sídelnej identity je percepcia, to znamená, že je potrebné ju poznať, pochopiť ju, uvedomiť si ju a zaujať k nej postoj. Ide teda o to, že identita je viazaná na svojho percipienta, na jeho sociálne skúsenosti, podmienky života a predstavy o budúcnosti. V tomto zmysle možno povedať, že podstatou sídelnej identity je spojenie minulosti s prítomnosťou pre budúcnosť. Identita so sídlom nezaniká okamihom nášho odchodu, ani prerušením akéhokoľvek spojenia so sídlom, ale vytvára si svoje vnútorné väzby k sídlu vo forme spomienok, pocitov, emócií (Strussová, 2005).

Sídelná identita a trvalo udržateľný rozvoj

Hľadanie harmónie medzi človekom a prostredím, v ktorom človek vykonáva každodenné aktivity a realizuje svoj život je jeden z podmienok pre trvalo udržateľný rozvoj. Trvalo udržateľný rozvoj je spôsob života, ktorý hľadá rovnováhu medzi slobodou a právami jednotlivca a jeho zodpovednosti voči prostrediu.

Kladný vzťah obyvateľstva k obci napomáha k progresívnemu riešeniu sídelných problémov a vedie k rozvoju sídla, čím dopomáha uspokojovať všetky potreby obyvateľstva z aspektu trvalej udržateľnosti. Vzhľadom k tomu, že sídlo je základná jednotka pre posudzovanie TUR (odvodene aj pre posudzovanie TUR

komunity), je racionálne hospodárenie s prírodnými, kultúrnymi a ekonomickými zdrojmi a ľudským potenciálom na miestnej úrovni kľúčom k zabezpečeniu TUR (AGENDA 21, 2001).

Podľa Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja prijatej vládou SR v roku 2001 sa pojmy *trvalá udržateľnosť* (*sustainability*) a *trvalo udržateľný rozvoj* (*sustainable development*) začali používať začiatkom 70-tych rokov najmä v súvislosti s poznaním, že nekontrolovateľný rast akýkoľvek (populácie, výroby, spotreby, znečistenia a pod.) je neudržateľný v prostredí obmedzených zdrojov. Podľa tohto záväzného koncepcného a komplexného dokumentu rozvoja spoločnosti trvalo udržateľný rozvoj v Slovenskej republike právne vymedzuje § 6 zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí. Podľa neho ide o taký rozvoj, ktorý súčasným i budúcim generáciám zachováva možnosť uspokojovať ich základné životné potreby a pritom neznižuje rozmanitosť prírody a zachováva prirodzené funkcie ekosystémov.

Na základe výsledkov projektu "Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja Slovenskej republiky" je možné trvalo udržateľný rozvoj charakterizovať ako cielený, dlhodobý (priebežný), komplexný a synergický proces ovplyvňujúci všetky oblasti života (duchovná, sociálna, ekonomická, environmentálna a inštitucionálna), odohrávajúc sa na viacerých úrovniach (lokálna, regionálna, národná, globálna) a smerujúci prostredníctvom uplatňovania praktických nástrojov a inštitúcií k takému modelu fungovania príslušného spoločenstva (miestnej a regionálnej komunity, krajiny, medzinárodného spoločenstva), ktorý kvalitne uspokojuje materiálne, duchovné a sociálne potreby a záujmy ľudí, pričom rešpektuje hodnoty prírody a neprekračuje únosnú kapacitu krajiny a jej zdrojov (Akčný plán TUR SR na roky 2005 – 2010, <http://www.tur.vlada.gov.sk>, 2009).

Zo širokej škály definícií trvalo udržateľného rozvoja ako najakceptovanejšie možno považovať definície pochádzajúce zo správy Naša spoločná budúcnosť, ktorú spracovala Svetová komisia pre životné prostredie a rozvoj pod vedením Bruntlandovej v roku 1987 (Petrovič a i. 2009):

- trvalo udržateľným rozvojom sa označuje rozvoj uspokojujúci potreby súčasných generácií bez ohrozenia schopnosti uspokojovania potrieb budúcich generácií,
- trvalo udržateľný rozvoj predstavuje proces zmeny vedúci k harmonizácii využívania prírodných zdrojov, smerovania investícií, orientácie technologického rozvoja a inštitucionálnych zmien a k zvyšovaniu potenciálu uspokojovania ľudských potrieb súčasných i budúcich generácií.

Trvalo udržateľný rozvoj (TUR), je spôsob života, ktorý hľadá rovnováhu medzi slobodou a právami jednotlivca a jeho zodpovednosti voči prostrediu. Z tohto pohľadu je potrebné prijať zásadu, že sloboda každého jednotlivca končí

nielen tam, kde začína sloboda druhého, ale tiež tam, kde dochádza k ničeniu prírody a miesta, v ktorom žije (Vavroušek, 1994).

Podľa Agendy 21 (2001) je sídelná identita ovplyvnená práve sťahovaním obyvateľstva na vidiek, čo vedie k opätovnému oživeniu vidieka najmä novým obyvateľstvom – k procesom *suburbanizácie*. Tento proces však môže viesť k zníženiu sídelnej identity domáceho obyvateľstva narušením prirodzenej sociálnej štruktúry spoločnosti, tradičných foriem osídlenia, architektonickej objektovej skladby, znížovanie kvality životného prostredia a pod. Zníženie sociálneho, kultúrneho a environmentálneho vedomia môže viesť k postupnej vnútornej izolácii a pasivite obyvateľov, čo sa premieta aj do ich nevhodného správania sa v krajine.

Za neformálny nástroj plánovania oživenia vidieka sa považuje Program obnovy dediny, ktorý predstavuje otvorený, dynamický, vývojový proces, v rámci ktorého samospráva a občania vidieckych obcí, prípadne skupiny obcí - mikroregiónu, za pomoci štátu a odborníkov plánujú, projektujú a realizujú také aktivity, ktoré spejú k zlepšeniu a skrášleniu životného prostredia, s cieľom trvalého zvýšenia štandardu života v obci so zachovaním jeho špecifik (<http://www.sazp.sk>, 2007). Zdôrazňuje svojráznosť a osobitosť vidieka, zachraňuje pôvodnosť a identitu nielen prostredia, ale i človeka (Rýchla, 2001). Dôležitá je iniciatíva a ochota pristúpiť k rozvoju obce v spoločnom záujme a nie izolovane.

Podľa Heinischovej (2001) platné splniteľné kritériá vychádzajúce z Programu obnovy dediny, ktoré upevňujú sídelnú identitu v kontexte TUR sú:

- reprezentovanie záujmov obyvateľov obce,
- posilnenia uvedomenia si úlohy samosprávy v obci,
- podporovanie vzájomnej komunikácie v dedine,
- posilnenie občianskeho povedomia a pocitu zodpovednosti ku kvalite prostredia v obci,
- uprednostňovanie vlastných zdrojov, nápadov, myšlienok a schopnosti realizovania ich vlastnými silami,
- rešpektovanie miestnych špecifik (prírodných, kultúrnych, historických) a regionálnych zvláštností.

Tento proces bude mať pozitívne výsledky, keď:

- si obyvatelia uvedomia, že sú zodpovední za prostredie, v ktorom žijú,
- si obyvatelia začnú vážiť dedičstvo svojich predkov zachované v kultúrnych, prírodných a historických hodnotách,
- si samospráva uvedomí svoju zodpovednosť za spravovanie svojho územia, ktorú jej dali občania pri voľbách,
- sa obyvatelia zamyslia nad tým, čo zanechajú pre budúce generácie,

- si obyvatelia uvedomia hrdosť na svoj pôvod a identitu spätú s rodným krajom.

Koncepcia TUR je veľmi široká a komplexná. Preto je prirodzené, že na hodnotenie pokroku, resp. smerovania k napĺňaniu jej cieľov je vhodné využívať aj štatistické nástroje (Mederly, 2001a).

Vyhodnotenie dodržiavania princípov a kritérií TUR sa teda realizuje prostredníctvom týchto štatistických nástrojov, t. j. indikátorov TUR - spravidla merateľných parametrov dávajúcich kvalifikovanú informáciu o tom, či stav a vývoj sledovaného fenoménu zodpovedajú princípom TUR alebo im nezodpovedá (Mederly, 2001b). Indikátory môžu poskytovať včasné varovanie na možné ekonomické, sociálne a environmentálne ohrozenia. Predstavujú tiež dôležité nástroje na prenos predstáv, myšlienok a hodnôt (Komisia pre udržateľný rozvoj OSN, 2001 in Petrovič a i. 2009).

Podľa Agendy 21 (2001) komisia pre trvalo udržateľný rozvoj (Comission on Sustainable Development - CSD) v roku 1996 schválila na svojom zasadnutí pracovný program pre ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja. Tento pracovný program obsahuje 132 indikátorov, ktoré sú zoradené do štyroch aspektov: sociálny, ekonomický, environmentálny a inštitucionálny aspekt.

Z hľadiska sídelnej identity je významný najmä sociálny aspekt TUR, kde jedným z ukazovateľov je migrácia obyvateľstva, ktorá je často ekonomicky motivovaná. Vzťah sídelnej identity a migrácie je nepriamo úmerný, čím je vzťah človeka k sídlu silnejší, tým je tendencia emigrovať z územia nižšia. Naopak, čím je vzťah človeka k sídlu slabší, tým je jeho tendencia emigrovať z neho vyššia. Základnými jednotkami indikátora migrácie sú počty vystáňovaných a prisťahovaných obyvateľov, migračné saldo, ale aj motivácia migrantov.

Záver

Predkladaný príspevok sa venoval problematike sídelnej identity v kontexte trvalo udržateľného rozvoja. Trvalo udržateľný rozvoj z aspektu sídelnej identity vedie k zlepšeniu životného prostredia a k zlepšeniu životných podmienok v dôsledku zvýšenia kvality života a štandardu bývania v obci. Základom je akceptovať záujmy obyvateľov a samosprávy obce, posilniť lokálne občianstvo, ako aj podporovať komunikáciu medzi občanmi v obci. Táto problematika má multidisciplinárny charakter.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu UGA -> VII/49/2011 - Vplyv suburbanizácie na vývoj obyvateľstva mesta Nitra a projektu VEGA -> 1/0893/11 - Transformácia Nitrianskeho kraja v meniacich sa spoločensko-ekonomických podmienkach a perspektívy jeho regionálneho rozvoja

Literatúra

- Agenda, 21. 2001.** *Agenda 21 a ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja*. 2. vyd. Bratislava : MŽP SR, 2001. 784 s. ISBN 80-88833-03-5
- Czaková, 2009.** Teoretické východiská sídelnej identity. In *Geografické štúdie*, roč. 13, č. 2, s. 16 – 27. ISSN 1337-9445
- Heinischová, M. 2001.** Vidiecke sídlo v procese obnovy. In *Nekonvenčné prístupy k tvorbe slovenského vidieka*. Nitra : SPU, 2001. ISBN 80-7137-917-4, s. 121 – 126.
- Hammerová – Moravčíková, H. 1991.** Kultúra, civilizácia a sídelná sféra. In *Životné prostredie*, roč. XXV, 1991, č. 1, s. 45 – 47. ISSN 0044 – 4863
- Ivanička, K. 1997.** *Základy synergetiky*. 1. vyd. Banská Bystrica : UMB, 1997. 137 s. ISBN 80-8055-076-X
- Mederly, P. 2001a.** *Indikátory trvalo udržateľného rozvoja - prehľad vývoja a vyhodnotenie s dôrazom na Slovenskú republiku*. 1. vyd. Bratislava : REC Slovensko, 2001. 69 s.
- Mederly, P. 2001b.** *Trvalo udržateľný rozvoj - výzva pre Slovensko*. 1. vyd. Bratislava : REC Slovensko, 2001. 127 s. ISBN 80-968591-7-X
- Naništová, E. 1998.** Dimenzie väzby na miesto rodiska a ich verifikácia 40 rokov po nútenej geografickej relokácii. In *Sociológia*. 1998, roč. 30, č. 4, s. 377-394. ISSN 0049 – 1225
- Petrovič, F. a i. 2009.** *Environmentálne hľadiská trvalo udržateľného rozvoja Zeme*. 2. Vyd. Nitra : UKF, 2009. ISBN 978-80-8094-605-0, 126 s.
- Rýchla, H. 2001.** Program obnovy dediny a jeho význam pri zachovaní identity vidieckych sídiel. In *Nekonvenčné prístupy k tvorbe slovenského vidieka*. Nitra : SPU, 2001. ISBN 80-7137-917-4, s. 100 – 111.
- Sándor, O. 2002.** Történeti hagyomány és lokális identitás Székelyzsomboron. Dostupné na internete: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2002_02/cikk.php?id=1120 [cit.2008.06.09.]
- Strussová, M. 2005.** Sídelná identita Slovákov v multietnickom prostredí a jej súvislosti. In *Fenomén sídelno-priestorovej identity v multietnickom prostredí*. Pezinok : Sociologický ústav SAV, 2005. s. 53 – 69. ISBN 80-85544-40-7
- Šťastný, Z. 2005.** Ekonomické a vlastnícko-majetkové pozadie lokálnej identity ako kolektívnej sebaidentifikácie s priestorom. In *Fenomén sídelno-priestorovej identity v multietnickom prostredí*. Pezinok : Sociologický ústav SAV, 2005. s. 90 – 103. ISBN 80-85544-40-7
- Vencálek, J. 1998a.** Protisměry územní identity. 1. vyd. Český Těšín : OLZA, 1988. 206 s. ISBN 80-86082-10-5
- Vencálek, J. 1998b.** Územní identita jako rozvojový fenomén nejen regionální geografie. In *Geografické informácie*. Nitra : UKF, 1998. s. 124 – 135. ISBN 80-85183-98-6

Internetová literatúra

<http://www.sazp.sk/slovak/struktura/cuper/pod98.html#podns>, 18. 9. 2009.

<http://www.tur.vlada.gov.sk/748/akcny-plan-trvalo-udrzatelneho-rozvoja-v-sr-na-roky-2005-%E2%80%93-2010.php>, 11. 7. 2009.

RESIDENTIAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**Summary**

The socialist development in Slovakia caused the strong industrialisation and the industrialisation of agriculture too. It caused the migration of population from the villages to the towns, the destruction of the environment, the destruction of the traditional settlements (overpeopled towns, devastated villages). After a year 1989 it has began the process of the renovation of autonomy the settlements and the renovation of resident identity. The villages came back to the traditions and they realized the individual and the grouped activities for the prosperity of the settlements. The residential identity is very necessary for the development of settlements.

RNDr. Gabriela Repaská, PhD.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF

Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: grepaska@ukf.sk